

Moteriško grožio idealas ir jo kūrimas*

Asta Venskienė

Vytauto Didžiojo universitetas

Kiekviena etninė grupė turi savitą stereotipinę fizinio grožio suvokimą. Vieni fiziniai bruožai daugumos laikomi patrauklūs, gražūs, o kiti atvirkščiai – atstumiantys, negražūs. Ne visi to paties etnoso nariai atitinka stereotipinius išvaizdos reikalavimus, todėl dažnai stengiasi pakeisti, patobulinti savo išvaizdą ir taip priartėti prie idealo. Moters fizinis grožis, jo kūrimas – Lietuvoje menkai tyrinėta tema. Regioninių tyrimų šia tema nėra.

Mano darbo objektas – moters veido išvaizda, plaukų sutvarkymas bei liaudies kosmetika. Tikslas – nustatyti Papilės valsčiaus gyventojų požiūrį į moters fizinį grožį XX a. pirmojoje pusėje. Uždaviniai: atlikus lauko tyrimus ir apibendrinus jų duomenis išsiaiškinti patrauklius ir nepatrauklius moters veido bruožus; nustatyti, kokiais būdais ir kokiomis priemonėmis buvo stengiamasi pasiekti visuomenėje pageidaujamą stereotipinę išvaizdą.

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2002 10 24.

Medžiaga buvo surinkta 2002 m. liepos 8–17 d. Papilėje vykusios ekspedicijos metu. Informantai buvo klausinėjami pagal iš anksto autorės sudarytas anketas „Veido grožis, higiena ir kosmetika“ ir „Plaukų priežiūra“. Per dešimt dienų apklaustas 31 asmuo. Iš jų 22 gimę ir gyvenę Papilės valsčiuje, kiti 9 – įvairiu laiku atvykę iš kitų Lietuvos vietų (Kelmės, Klaipėdos, Kūpiškio, Pakruojo, Rokiškio, Šiaulių, Telšių rajonų) ir apsigyvenę Papilėje. Darbe bus naudojama tik pirmųjų pateikta informacija. Informantų amžius – nuo 64 iki 94 metų. Apklaustos 26 moterys ir 5 vyrai. Pagal tautinę-religinę sudėtį jie pasiskirstę taip: 2 latviai liuteronai ir 29 lietuviai katalikai.

Papilės miestelio jaunimas. 1933 m. J. Sinkevičiaus nuotr. SDM

Papilės valsčiuje užfiksuotas realijas lyginsime su visoje Lietuvoje aptinkamais analogiškais duomenimis.

Ideali moters veido išvaizda. Remiantis lauko tyrimų duomenimis, XX a. pirmojoje pusėje gražia laikyta „balta kaip lelija, kaip piene prausta“ mergina, moteris. Tai reiškia, kad veido oda turi būti balta, net vasarą neįdegusi saulėje. Balta veido oda kaimo žmonėms asocijavosi su lengvesniu, aukštesnių visuomenės sluoksnių gyvenimu. Moterys specialiai veido saulėje nedegino, bet dirbdamos lauko darbus negalėjo neįdegti. Pasak Julijos Rūtos Šiurkienės, „tada dauguma buvo rudais, įdegsiais veidais, tik viena kita skaisti“.

Įdegusi veido oda laikyta kaimiečių, nuolat dirbančių laukuose žmonių skiriamuoju ženklui. Veido oda turėjo būti balta, tačiau neišbalusi. Išbalusi veido oda buvo negraži, manyta, kad toks žmogus ligotas. Gražaus ir sveiko žmogaus oda turėjo būti skaisti, t. y. balta su rausvais, raudonais skruostais. Veido baltumas bei raudonis turėjo būti natūralus, iš savęs.

Informantų manymu, graži buvo lygi, švari, be spuogų, dėmių veido oda. Negražus buvo spuoguotas veidas. Merginoms ant veido atsiradusius spuogus kai kurie

siejo su jų organizme susikaupusiu „*blogu krauju*“. Manyta, kad, sulaukus pirmų mėnesinių, kraujas pamažu išsivalo ir spuogai dingsta. Taigi šiuo atveju spuogų išnykimas žymi fizinę merginos brandą.

Dauguma klausiamųjų sakė, kad nei jie, nei jų šeimos nariai spuogų neturėjo ir kaime spuoguotų žmonių buvo mažai. Žinių pateikėjai spuogus linkę laikyti šiuolaikinio gyvenimo būdo pasekme. Manoma, kad jie atsiranda dėl blogo maisto, vitaminų stokos, blogo vandens, chemikalų gausos ir pan. Tai jau naujas, paveiktas žiniasklaidos, vertinimas, žmonių mąstysenoje susiformavęs XX a. antrojoje pusėje.

Negražiu laikytas ir strazdanotas veidas. Daugumos pateikėjų manymu, strazdanos yra paveldimos. Jos atsiranda arba išryškėja pavasarį, vasarą nuo saulės. Papildės valsčiuje, skirtingai nei kitur Lietuvoje, nepaplitęs tikėjimas, kad strazdanos atsiranda, išdraskius kregždės ar kito paukščio lizdą (per ekspediciją nepavyko užfiksuoti nė vieno tokio fakto). Tai rodo labai pasikeitusį, sumodernėjusį kaimo žmonių požiūrį į veido „defektų“ atsiradimo priežastis. Tačiau estetinis skonis išlieka tradicinis.

Spuoguotas, strazdanotas veidas visų laikytas negražiu, o apgamai ant veido kai kam patiko. Buvo gražu mažas apgamėlis ant skruosto ar kitoje vietoje. Turinčios apgamus ryškindavo juos, neturinčios – nusipiešdavo juodu pieštuku. Tiesa, apgamai buvo gražūs tik 3 informantėms iš 22. Jos buvo iš pasiturinčių ūkininkų šeimų, išsilavinusios arba aktyviu gyvenimo būdu išsiskiriančios (dainavo bažnytiniame chore, vykdavo su juo į įvairias keliones) merginos. Apgamų mada kaime plito per dvaro, miesto kultūrą, ir pirmosios šią madą perėmė aukštesnio socialinio sluoksnio, daugiau išsilavinusios, nebijančios naujovių merginos. Tuo tarpu dauguma palaikė tradicinį požiūrį. Joms buvo gražiau *švarus* veidas. Ypač negražiais laikyti dideli, plaukuoti apgamai.

Papildės valsčiuje, kaip ir kitur Lietuvoje¹, idealia buvo laikoma skaisti, lygi, be dėmių moters veido oda, o vyrams veido odos spalva bei išvaizda nebuvo tokia svarbi.

Sužinoti nuomonę apie atskirų veido dalių – lūpų, nosies, antakių, kaktos – idealią išvaizdą buvo sudėtingiau. Į klausimus apie veido odos grožį visi atsakinėjo aiškiai, o paklausti apie veido dalių dydį, formą dažnai atsakydavo labai nekonkrečiai, neturėdavo tvirtos nuomonės. Žmonėms lengviau buvo įvardyti nepatrauklius veido bruožus nei nusakyti gražius. Visiems svarbiausia, kad veidas būtų proporcingas, atskiros jo dalys ryškiai neišsiskirtų savo dydžiu ar neįprasta forma. Negražu buvo atvėpusios, per daug storos ar plonos lūpos. Moters nosis buvo graži nedidelė, o ilga, neproporcingai didelė, plačiomis šnervėmis, kumpa nosis laikyta negražia. Nosis su kuprele laikyta žydiška. Gal todėl ši nosies forma nepatiko daugeliui informantų. Teigta, kad vyrams tinka ilgesnė, stambesnė nosis, nei moterims. Greičiausiai šią nuomonę nulėmė stambesnis vyrų veido ir viso kūno sudėjimas.

Negražia laikyta neproporcingai žema arba aukšta kakta. Gražu buvo lenkti neplatūs, tačiau ir ne visai ploni antakiai. Jie turėjo būti tamsūs arba juodi. Patraukliai mergina, moteris atrodė su ilgomis riestomis blakstienomis.

Pateikėjų manymu, gražiausia akių spalva buvo ir tebėra mėlyna. Negražiomis laikytos juodos, rudos akys. Tikėtina, kad akių spalvos patrauklumą bei nepatrauklumą nulėmė antropologinės lietuvių savybės. Patys pateikėjai nuolat tvirtino, kad jų gyvenamoje aplinkoje mėlynakių

¹ Venskienė A. Moters grožio suvokimas lietuvių pasaulėjautoje, *Lituanistica*, 1999, nr. 2, p. 120–122.

buvo daugiausiai, o žmonių juodomis, rudomis, žaliomis akimis pasitaikydavo retai. Juodakiai, rudakiai kartais buvo išskiriami kaip svetimi, ne lietuvių tautybės. Dažniausiai minėtos akių spalvos priskiriamos žydams, čigonams. Juoda, ruda akių spalvos buvo ne tik negražios, bet ir jas turintys žmonės laikyti blogais, apgavikais, galinčiais nužiūrėti. Teigiama, kad jeigu juodakis pasižiūri į kokį nors žmogų, tai šiajam gali nutikti nelaimė. Reikia saugotis žmonių su rudais plaukais ir rudomis akimis, nes gali užburti (*apčėravoti*) (S. Kriaučiūnienė, O. Sinkevičienė).

Apibendrinant galima teigti, kad XX a. pirmojoje pusėje Papilės valsčiuje buvo nusistovėjęs tam tikras stereotipinis grožio suvokimas. Gražu buvo standartinė, iš daugumos neišsiskirianti išvaizda. Idealiais lietuviškais veido bruožais laikyta šviesi, be dėmių, skaisti veido oda, mėlynos akys.

Liaudies kosmetika. XX a. pirmojoje pusėje kaimo moterys turėjo ribotas galimybes rūpintis veido grožiu, tačiau negalime sakyti, kad jos visiškai nieko nedarė. Negalėdamos pakeisti įgimtų veido bruožų (nosies formos, akių spalvos ir pan.), moterys įvairiais būdais stengėsi pagražinti savo veido odą. Siekta, kad ji atitiktų tuometinį grožio idealą, t. y. būtų balta, skaisti, be dėmių.

Manyta, kad, prausiant veidą rasa, jis bus gražesnis, neįdegs saulėje. XX a. pirmojoje pusėje Papilės valsčiuje prausimosi rasa paprotys jau buvo beišnyksta. Tik keletas pateikėjų prisiminė, kad senelė, mama ar teta vaikystėje joms liepdavusios prausti rasa. Kad šis veido gražinimo būdas jau buvo nunykęs, patvirtina ir tai, kad besiprausiantieji rasa aplinkiniams atrodė keistai, iš jų juoktasi. Julija Šiurkienė pasakojo, kad kaime buvusi tik viena mergina, kuri taip prausdavosi. Iš tokio jos įpročio visi juokėsi, tačiau pripažino, kad jos veidas buvo gražus, skaistus, neįdegdavo saulėje.

Paprastai veidą prausdavo ryto rasa arba lietaus „rasa“. Ryto rasa būdavusi gausiausia, be to, moterys (ypač samdinės), skubėdamos prie darbų, ne visada suspėdavusios nusiprausti, todėl prausimasis ryto rasa kartais atstodavo prausimąsi vandeniu. Veido gražinimas rasa XX a. pirmojoje pusėje buvo nykstantis reiškinys visoje Lietuvoje². Papilės valsčius šiuo atžvilgiu niekuo neišsiskiria iš kitų Lietuvos vietų.

Kad saulėje neįdegtų veido, merginos, moterys, prieš eidamos dirbti lauko darbų, nusiprausdavo pienu, išrūgomis, obuolių sultimis. Laukuose stengėsi užsitraukti skarelę taip, kad veidas kuo mažiau matytųsi ar ant jo nuo skarelės kristų šešėlis.

Esančius ant veido spuogus mėgino panaikinti tepdamos juos taukais, sviestu, grietine. Naudotos ir augalinės kilmės priemonės. Ant veido dėdavo ramunėlių (*Matricaria recutita* L.) kompresą, prausėsi takažolių (*Polygonum aviculare* L.) nuoviru.

Spuogus trindavo bičių pikio ir naminės degtinės tinktūra. Tepalus, tinktūras moterys pasigamindavo namuose arba išgydavo iš žolininkų, kurios ruošdavo įvairius vaistus, taip pat ir nuo spuogų.

Pavyko užfiksuoti tik vieną apgamų naikinimo būdą. Onos Sinkevičienės teigimu, apgamą galima pašalinti kelis kartus patrynus įkaitintu samčiu. Galima daryti prielaidą, jog žmonės nežinojo apgamų pašalinimo būdų todėl, kad jų nenaikino. Šią prielaidą patvirtina ir daugumos informantų įsitikinimas, jog ap-

² Lekavičiūtė (Venskienė) A. Vanduo ir veido grožis lietuvių butyje ir pasaulejautoje XIX a. pab. – XX a., *Lituanistica*, 1998, nr. 1, p. 86–100.

gamų negalima naikinti. Manyta, kad nulupant ar kitaip pašalinant apgamą galima pakenkti sveikatai.

Labai nepageidautinomis dėmėmis laikytos strazdanos. Tokį veidą prausdavo (tepdavo) pienu, rūgpieniu, išrūgomis. Taip pat trindavo vandenių atskiestu actu. Papilės valsčiuje labiausiai paplitusi strazdanų naikinimo priemonė buvo skruzdžių šlapimas. Nosinę ar kitą skudurėlį įmesdavo į skruzdėlyną, palaukdavo, kol skruzdės apšlapins, ir išėmusios trindavo strazdanotas veido vietas. Geriausia taip daryti pavasarį. Matome, kad strazdanoms naikinti buvo naudojama įvairi rūgštis. Ji išbalindavo, nušviesindavo veido odą, kartu ir strazdanas.

Kad veidas nepleiskanotų, nesentų, taip pat nužvarbusį, suskirdusį veidą ir lūpas tepdavo rūgščia ar saldžia grietine, nesūdytu sviestu, taukais ar kitais riebalais. Kartais gamindavo tepaliukus iš sulydytų žasies taukų ir žolelių. Tokie dar ir maloniai kvėpėjo. Minėtą gražinantį poveikį darė prausimasis išrūgomis. Jomis prausėsi dauguma pateikėjų (kai kurios tai daro iki šiol). Pienu šiame krašte praustasi retai. Dažniausiai veidą tepdavo ar prausdavo vakare arba ryte, prieš išeinant į lauką.

Kaip matome, liaudiškų veido gražinimo priemonių pagrindą sudaro gyvulinės kilmės riebalai ir įvairios rūgštys. Kai kuriuos liaudies kosmetikos produktus, pvz., išrūgas, grietinę, sviestą, galima pavadinti universaliais. Jie buvo naudojami tiek įvairiems grožio trūkumams pašalinti, tiek apskritai veidui gražinti.

Paprasčiausias būdas veidui skaistinti, skruostams rausvinti buvo prausimasis šaltu vandenių bei veido trynimasis sniegu. Praustasi minkštu atodrėkio arba tik ką pasnigusiu švarių sniegu. Kartais naudotas ištirpinto sniego vanduo. Daugumos pateikėjų teigimu, snigimo laikas buvo nesvarbus. Užfiksuotas tik vienas atvejis, kai kosmetiniais tikslais veidą prausdavo kovo 1 d. iškritusiu sniegu. Prausimasis tam tikrą dieną pasnigtu sniegu yra senas paprotys³. Ilgainiui jis supaprastėjo. Snigimo laiko imta nepaisyti, atsižvelgiama tik į sniego savybes – jis turėjo būti minkštas, purus, švarus.

Dažniausiai kaimo merginų ir moterų vartoti skaistalai buvo raudonas burokėlis. Skruostus trindavo žaliu arba virtu. Taip pat dažnai naudotas raudonas popierius (tos spalvos kavos įpakavimai, trauktas popierius). Jį sudrėkindavo (paspjaukdavo ar kitaip) ir trindavo skruostus. Rečiau veidai raudoninti piešimui skirtu raudonu pieštuku, vyšniomis. Papilės valsčiuje nepavyko užfiksuoti nė vieno atvejo, kad tam būtų naudojamos vaistinės baltašaknės (*Polygonatum odoratum* Mill.) ar kitų augalų šaknys. Tuo tarpu kitur Lietuvoje ši veido skaistinimo priemonė buvo plačiai paplitusi.

Lūpas dažydavo rečiau nei skruostus. Joms raudoninti vartojo tas pačias priemones kaip ir skruostams. Tačiau dauguma pateikėjų tvirtino, kad jaunystėje ir taip buvo skaisčios, gražios ir dažų joms nereikėjo.

Buvo gražu turėti tamsius, juodus antakius, todėl merginos, moterys juos trindavo suodžiais, anglimi, juodos spalvos pieštuku. Kartais antakius pabraukydavo nudegusiu degtuko galu. Norėdamos juos paploninti, paskusdavo skustuviu (*brit-va*) arba išpešiodavo su pinctu.

Papilės valsčiaus merginos, moterys vartojo palyginti nedaug liaudiškų

³ Plačiau žr.: Lekavičiūtė (Venskienė) A. Vanduo ir veido grožis lietuvių buityje ir pasaulėjautoje XIX a. pab. – XX a., *Lituanistica*, 1998, nr. 1, p. 86–100.

dekoratyvių veido gražinimo priemonių. Buvo aukštinamas prigimtinis moters grožis ir dažniausiai smerkiamas bet koks pasidažymas, todėl stengdavosi pasigražinti taip, kad atrodytų natūraliai, nekristų į akis. Vienintelė vieta, kur leista ir net privalėta kosmetiką vartoti, buvo saviveikliniai vaidinimai. Artistus dažniausiai išdažydavo fabrikinės gamybos kosmetika, nugrimuodavo. Anot pateikėjų, tai darydavo todėl, kad žmogus pasikeistų, atrodytų kitaip nei tikrame gyvenime. Dažnai moterims padažytas, nugrimuotas jų veidas patiko, atrodė gražiai, tačiau taip išeiti į gatvę jos nebūtų drįsusios. Šiuo atveju kosmetikos vaidmuo labai sureikšminamas, atrodo, kad kosmetika paverčia moterį kitu asmeniu.

Masinės gamybos kosmetikos vartojimas kaime. Veidui gražinti, strazdanoms naikinti, spuogams, sutrūkusioms lūpoms gydyti, veido odai suminkštinti ir pan. naudoti fabrikinės gamybos bei vaistininkų pagaminti tepaliukai. Gaila, kad žmonės dažniausiai neprisimena, kaip jie vadinti. Žinoma, kad veidui, rankoms tepti pirkdavo vazeliną, glicerino tepalą. Iš Latvijos atsiveždavo juodų kosmetinių pieštukų antakiams padažyti. Turtingesnės merginos, moterys turėjo lūpų dažų. Juos naudodavo taupiai, ryškiai nesidažė. Plačiausiai kaime vartota pirktinė kosmetinė priemonė buvo pudra. Jos turėjo ir pasiturinčios, ir samdinės. Veidą pudruodavo negausiai, stengėsi, kad jis atrodytų natūraliai. Pudra veidą pavykdavo pašviesinti, rausva pudra suteikdavo skaistumo. Požiūris į šią kosmetinę priemonę buvo nevienareikšmis. Vieniems tai buvo gražu, kitiems – ne. Daugumai nepatiko „matomai“ nusipudravusios merginos, moterys. Buvo manančių, kad pudra kenkia, nuo jos veido oda raukšlėjasi.

Pagerinti veido išvaizdą, priartėti prie visuomenėje nusistovėjusio stereotipinės išvaizdos modelio siekta tiek liaudiškomis, tiek fabrikinės gamybos kosmetinėmis priemonėmis. Pastarosios XX a. pirmojoje pusėje dar nebuvo plačiai paplitusios tarp kaimo gyventojų. Tuo metu nebuvo didelio fabrikinės kosmetikos poreikio ir pinigų leisti tokiems pirkiniams atrodė nebūtina, lengvabūdiška.

Ideali ir nepageidautina plaukų išvaizda. Daugumai pateikėjų buvo gražu merginos, moterys su ilgomis kasomis, natūraliai („iš savęs“) garbanotais plaukais. Plaukų spalva graži buvo geltona arba šviesi. Turėjusioji minėtos spalvos ilgas kasas laikyta „tikra lietuvaite“. Šviesi plaukų spalva atrodė gražiai, jaunino žmogų. Daug rečiau gražiais laikyti tamsūs, juodi ar kaštoniniai moterų plaukai. Vyrams, skirtingai nei moterims, buvo gražu tamsūs, juodi plaukai.

Negražiais abi lytys laikė rusvus (*ryžus*) plaukus. Pateikėjai pažymėjo, kad žmonių tokiais plaukais buvo nedaug. Maža to, kad rusvaplaukiai iš aplinkinių išsiskyrė išvaizda, jiems dar buvo priskiriamos įvairios neigiamos būdo savybės. Toks galėjo būti ir geriausias žmogus, tačiau aplinkiniai vis tiek jį laikydavo apgaviku, piktu, blogu.

Kaip matome, visuomenėje susiformavę išvaizdos stereotipai darė įtaką žmonių gyvenimui, dėl to jiems būdavo lengviau arba sunkiau bendrauti su kitais bendruomenės nariais. Moterys ir ypač merginos siekė turėti gražius plaukus, priartėti ar susitapatinti su kaimo bendruomenėje paplitusiu idealu.

Priemonės ir būdai, kad plaukai būtų gražūs ir sveiki. Norėdamos gražiai atrodyti, merginos, moterys įvairiais būdais garbanodavo plaukus. Papilės valsčiuje dažniausiai tai darydavo su specialiomis žnyplėmis (buvo įvairaus dydžio). Vienu metu su jomis buvo galima suformuoti 1–3 bangas. Įkaitintų žnyplių karštumą tik-

rindavo popieriumi. Jei jis paruduodavo, tai žnyplės per karštos ir plaukų sukti negalima. Bangų skaičius ir vieta priklausė nuo to, kaip moteris sklastė plaukus. Jei sklastymą skyrė šone, tai toje pusėje, kurioje daugiau plaukų, buvo formuojamos 3–4 bangos, o kitoje – viena arba nė vienos. Jeigu sklastymas skiriamas per vidurį arba visai jo nėra – dažniausiai po 3 bangas būdavo abiejuose šonuose. Dažnai tarp bangų įsegdavo sagučių. Neturint žnyplių, kartais plaukai buvo garbanojami įkaitintu virbalu, vinimi.

Vietoj suktukų buvo naudojami popieriaus gniužulėliai, ant kurių užvyniodavo plaukus ir surišdavo siūlu ar skudurėliu. Dažnai popieriaus gniužulėlis būdavo įvyniojamas į medžiagos skiautę ir plaukai sutvirtinami jos galais. Susuktus plaukus paprastai apsirišdavo skarele ir laikydavo per naktį. Mergaitės ir merginos mėgo šlapius plaukus pinti į daug kasyčių. Išleisti išdžiūvę jie būdavo banguoti. Priekyje keletą bangų iš šlapių plaukų suformuodavo spaudydamos rankomis. Paprastai jos laikydavosi, jei plaukai būdavo lankstūs.

Dažniausiai garbanodavo tik išplautus šlapius plaukus. Sausus plaukus prieš sukdamas visada sudrėkindavo vandeniu. Kad plaukai būtų lankstesni, garbanos geriau laikytųsi, kartais juos pašlapindavo alumi arba pasaldintu vandeniu.

Gražu buvo įvairaus dydžio garbanos, tačiau jos turėjo būti gana glotnios. Buvo negražu pasišiaušę, supurę plaukai, atkritusios sruogelės. Tokia šukuosena laikyta netvarkinga. Kad plaukai būtų glotnūs, blizgėtų, juos tepdavo įvairiais riebalais, pvz., sviestu, taukais, lašiniiais, aliejumi. Kartais nedidelį gabalėlį sviesto ištirpindavo šiltame vandenyje ir juo perplaudavo plaukus. Minėti produktai turėjo būti nesūdyti. Retai, tačiau naudoti ir fabrikinės gamybos tepalai. Jais patepti plaukai blizgėjo, maloniai kvėpėjo, ir geriau laikėsi šukuosena.

Merginos garbanodavo plaukus, gražindavosi dažniausiai prieš šventes ar prieš kokias nors iškilmes. Po kiekvieno plovimo plaukai buvo tepami riebalais. Dėl to (ypač jei sviestu, taukais)

Elena Pikelytė iš Baroydžių k. Tuo metu madinga šukuosena, padaryta kirpykloje. 1937 m.

Pasipuošusios papiliškės. Apie 1933 m. J. Sinkevičiaus nuotr. Iš O. Sinkevičienės albumo

greit atsirasdavo negeras kvapas, susitepdavo skarelė. Garbanojant kartais plaukai būdavo nudeginami, nušiurdavo nuo kaitinimo. Nepaisant šių nepatogumų, merginos, moterys norėjo būti gražios, atitikti kaimo bendruomenėje nusistovėjusius išvaizdos stereotipus.

Stereotipinis lietuvaitei įvaizdis – mergina, moteris su ilgomis kasomis. Ilgi plaukai buvo gražu, ir visos pateikėjos norėjusios tokius turėti. Dažniausiai mergaitėms plaukai buvo pradedami auginti nuo gimimo arba pradėjus eiti į mokyklą. Pradinių klasių mokinės jau mokėdavo pačios susipinti kasas.

Pagerinti plaukų kokybę aktyviausiai siekta plaunant galvą. Paprastai ją trinkdavo kiekvieną šeštadienį. Einant į bažnyčią norėjosi tvarkingai, gražiai atrodyti. Galvos plovimo dažnumas priklausė nuo darbų pobūdžio, metų laiko (vasarą bei dirbančios dulkėtus darbus trinkė dažniau), žmogaus amžiaus (dažniau trinkė merginos, jaunos moterys) bei požiūrio į asmens higieną. Kad plaukai gerai išsiplautų, būtų švelnūs, galvai trinkti naudojo minkštą – upės, sniego ir ypač lietaus – vandenį. Plaudavo ūkišku arba tualetiniu muilu, pelenų šarmu; kartais vietoj jų naudojo kiaušinio trynį. Kad plaukai būtų švelnesni, geriau augtų, galvą trinkė išrūgomis. Nuo pleiskanų gelbėjo šlapimas (ypač vaikams). Jis turėjo būti sveiko žmogaus, geriausia vaiko. Perplaudami plaukus, į vandenį įpildavo truputį acto. Nuo to plaukai pasidarydavo švelnesni, blizgėdavo. Dar perplaudavo burokų arba duonos rūgštimi⁴.

Manyta, kad perplauti plaukus burokų ir duonos rūgštimi geriau nei actu. Mat actas sausina plaukus, o nuo duonos ir burokų rūgšties jie geriau auga, stiprėja. Tokio pat poveikio tikėtasi ir perplaunant vandeniu, kuriame buvo marķintos duonos plutelės.

Tikėdamosi, kad plaukai geriau augs, bus vešlūs, neslinks, merginos, moterys juos perplaudavo įvairiais augalų nuovirais. Dažniausiai Papilės valsčiuje naudoti balinių ajerų (*Acorus calamus L.*) šaknų ir ramunėlių nuovirai. Kiek rečiau – didžiųjų dilgėlių (*Urtica dioica L.*) stiebų ir šaknų, apynių (*Humulus lupulus L.*) spurgų, rūtų (*Ruta graveolens L.*), beržų lapų (*Betula pendula Roth.*), kiečių (*Artemisia vulgaris L.*) šaknų nuovirai. Taip pat plaukų šaknis trindavo svogūnų (*Allium cepa L.*) sultimis.

Plaukų kokybę siekta pagerinti ir juos kerpant. Dauguma pateikėjų teigė, kad, norint turėti ilgus, vešlius plaukus, reikėjo juos kirpti (pakirpti) esant jaunam mėnuliui. Kartais tinkamas kirpimui laikas apibrėžiamas dar tiksliau, nurodant metų laiką ar dieną, pvz., gegužės mėnesį esant jaunam mėnuliui arba trečią jaunaties dieną. Mėnulio pilnatis taip pat buvo palankus metas plaukams kirpti. Tikėta, kad blogai tai daryti delčioje (sengalyje). Anot pateikėjų, tuomet viskas dyla, todėl ir plaukai dils – neaugs, nušiurs, išsišakos jų galai. Labiausiai mėnulio fazių žiūrėjo merginos, moterys, norėjusios turėti ilgą, storą kasą.

Plaukus plovė, kirpo kaimo žmonės ne vien tik laikydamiesi asmens higienos. Taip buvo galima pagerinti plaukų kokybę. Ypač daug dėmesio buvo skiriama plaukų augimui skatinti bei jų vešlumui didinti. Taigi labiausiai norėta

⁴ Burokų rūgštį ruošdavo taip: virtus burokus supjaustydavo, įberdavo druskos ir užpildavo karštu vandeniu; visa tai prislėgdavo akmeniu ir palaikydavo, kol įrūgdavo.

Duonos rūgštį gamindavo kiek skirtingai. Visur pagrindinis elementas buvo duonos raugo (tešlos) gabalėlis. Jį užpildavo karštu arba šaltu vandeniu, palaikydavo 1–3 dienas, kol vanduo pasidarydavo rūgštokas.

turėti ilgas, storas kasas, t. y. atitikti to meto stereotipinio moteriško grožio reikalavimus.

Pateikėjų teigimu, XX a. pirmoje pusėje kaimo žmonės nenaudojo jokių cheminių priemonių plaukų spalvai pakeisti. Nemokėta ir kardinaliai pakeisti plaukų spalvos – iš tamsios į šviesią ir atvirkščiai. Tačiau įvairiais augaliniais nuovirais mokėta suteikti plaukams atspalvį, juos dar labiau pašviesinti ar patamsinti. Dauguma informančių plovė plaukus ramunėlėmis ne tik norėdamos pagerinti jų augimą ar suteikti malonų kvapą, bet ir pašviesinti. Ypač dažnai ramunėlių nuoviru perplaudavo plaukus šviesiaplaukės merginos ir moterys. Nuo to jų plaukai dar labiau pašviesėdavo, pasidarydavo gelsvi. Stiprių ramunėlių nuoviru kartais plaukus šviesindavo ir rusvaplaukės. Spalvą, panašią į medetkų žiedus, plaukams suteikdavo šių augalų žiedų (*Calendula officinalis L.*) nuoviras. Plaukus tamsino alksnių (*Alnus gaertn.*), dilgėlių, ajerų nuovirai. Vienoki ar kitoki atspalvį plaukai įgaudavo per ilgesnį laiką. Tad laipsniškas plaukų spalvos pakeitimas nesukeldavo aplinkinių įtarimo ir apkalbų. Tamsiaplaukės moterys neturėjo vilties pakeisti savo plaukų spalvos, tačiau šviesiaplaukės stengėsi juos dar labiau pašviesinti.

Plaukų sušukavimas. Ilgesni kaip iki pečių plaukai visada turėjo būti supinti į kasas, susmeigti ar kitaip sutvarkyti. Ilgais nesupintais plaukais kartais būdavo mažos mergaitės per religines apeigas: barstydamos gėles, nešdamos rožančių bažnytinėje procesijoje, per Pirmąją komuniją. Mergaitės palaidais plaukais čia greičiausiai simbolizavo angeliukus. Kitais atvejais mergaitės, o juo labiau merginos, moterys nesupintų ilgų plaukų nenešiojo. Tai buvo negražu. Daugumai vyresnio amžiaus pateikėjų ir dabar negražu, kai ilgi plaukai nesupinami. Jų manymu, tokia mergina, moteris yra netvarkinga, tingi susipinti, todėl vaikšto „apsikudlavusi, kaip su arklio karčiais apsileidusi“.

Poilsio, švenčių dienomis, prieš eidamos į bažnyčią, moterys tvarkingai susišukuodavo plaukus, kartais pasidarydavo gražesnę šukuoseną. Dažnai plaukai buvo pinami į vieną arba dvi kasas, kurias sukdamo vainiku arba pusvainiku (priklausomai nuo kasų ilgio) aplink galvą.

Šukuosenai suformuoti, plaukams sutvirtinti buvo naudojami įvairūs priedai: sagutės, smeigės, šukos, kaspiniai, elipsės forma sulenktas vielos gabalas ir pan. Vielinė elipsė dažniausiai buvo daroma namuose, rečiau perkama. Vielą apvyniodavo me-

Jolanta Bunkauskaitė. Turėjo gražius ilgus plaukus ir sukdamo kasą vainiku aplink galvą. Apie 1939 m. Iš O. Sinkevičienės albumo

Mergaitė su nesupintomis iki galo kasomis. Apie 1935 m. Iš ŠAM fondu

džiaga. Plaukų galai buvo įkišami į vielos vidurį, suspaudžiami ir sukami į viršų arba į apačią iki plaukų šaknų. Susukus vielos galai buvo užlenkiami, kad plaukai neišsileistų. Tokiu būdu plaukus susukdavo į įvairaus pločio ritinį. Merginų ir moterų šukuosenos dažniausiai skirdavosi tuo, kad pirmosios dažniau pagarbanodavo, daugiau susišukuodavo plaukus. Be to, moterys dažniausiai kasas įvairiai susukdavo, susmeigdavo, o merginos jas nešiodavo palaidas. Šventinėmis dienomis, prieš eidamos į mokyklą, mergaitės ir merginos į kasas išsipindavo pirktinių kaspinių. Kartais kasų nesupindavo iki galo, plaukų galus sugarbanodavo. Norėdamos vizualiai prailginti kasas, kaspinus supindavo iki galo ir palikdavo kaboti nesurištus.

Kasdienai į kasas pindavo skudurėlius. Jei kasos labai ilgos, tai, kad netrukdytų dirbti, nugaros pusėje užsikišdavo jas už sijono juosmens. Paprastą dieną stengėsi taip susišukuoti plaukus, kad jie netrukdytų dirbti. Dažniausiai kasos buvo įvairiai sunarstomos ir susmeigiamos pakaušyje ar susukamos į kuodą. Kasdienei šukuosenai daug dėmesio neskirdavo, kadangi per skarelę jos nesimatydavo.

Per lauko tyrimus tik viena pateikėja sakėsi niekada neauginusi kasų, nes plaukai buvę prasti, neaugę. Tačiau jau XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, europinės mados veikiamos, merginos, moterys pradėjo kirpti kasas ir kirpyklose garbanoti plaukus,

Julija Bunkauskaitė. Dešinėje pusėje suformuotos plaukų bangos sutvirtintos sagutėmis. Kasos supintos iki galo, kaspiniai nesurišti, palikti kaboti priekyje. 1936 m. Iš O. Sinkevičienės albumo

J. Skiriūtė. Apie 1935 m. J. Sinkevičiaus nuotr. Iš O. Sinkevičienės albumo

daryti „pusmetinius sušukavimus“. Pateikėjų teigimu, iki Antrojo pasaulinio karo merginų, moterų su trumpais plaukais buvo nedaug. Kirposi įvairių socialinių sluoksnių merginos ir moterys, tačiau pirmiausiai – valdininkų žmonos ir dukros, ūkininkaitės. Kartais kasos buvo kerpamos norint dėvėti madingus galvos apdangalus. Visuomenėje vyravo nuomonė, kad kasas turinčiosioms tinka ryšėti skarelę, o skrybėlaitė tinka tik prie trumpų plaukų. Viena pateikėja tvirtino, kad plaukus ji nusikirpusi vien todėl, kad labai norėjo dėvėti skrybėlaitę. Mada sekusios kaimo merginos dažnai nusivildavo trumpų plaukų pranašumais ir vėl pradėdavo auginti kasas. Tačiau trumpų plaukų mada suteikė galimybę nusikirpti kasas toms, kurių plaukai buvo prasti, neaugo. Taip pat plaukus kirpo trumpai (žemiau ausų, iki pečių), kai nebuvo sąlygų tinkamai juos sutvarkyti, pvz., per karą užėjus fronto linijai, kai gyventojams teko slėptis miškuose. Trumpų plaukų šukuosena plačiau pradėjo plisti tik po Antrojo pasaulinio karo.

Išvados

1. Nustatant moteriško veido grožį, ne visos jo dalys, bruožai laikyti vienodai reikšmingais. Reikšmingiausiai – plaukai, akys, odos spalva ir lygumas bei visų veido dalių proporcingumas. Papildės valsčiaus gyventojai išskyrė šiuos pagrindinius gražaus moteriško veido bruožus: geltoni, šviesūs, ilgi plaukai, juodi, tamsūs antakiai, nedidelė nosis, mėlynos akys, balta skaisti oda, rausvi skruostai.

2. Nepatraukliais laikyti žmonės, turėję rusvus (*ryžus*) plaukus, rudas bei juodas akis. Buvo negražu išbalusi, įdegusi, dėmėta veido oda, neproporcingai didelės arba mažos veido dalys.

3. Merginos, moterys stengėsi paslėpti, panaikinti negražius fizinius bruožus. Liaudies kosmetikos pagrindą sudarė gyvulinės kilmės riebalai, įvairios rūgštys bei augalų nuovirai. XX a. pirmojoje pusėje liaudies kosmetiką pamažu keitė pramoninė.

4. XX a. pirmojoje pusėje Papildės valsčiuje paplitęs stereotipinis moters išvaizdos supratimas būdingas visai Lietuvai.

Informacijos pateikėjai

1. Andrijaitienė Stanislava, gim. 1912 m. Šėmetaičių k., gyv. Papildės mstl.
2. Anužienė Zofija, gim. 1924 m. Žilių k., gyv. Papildės mstl.
3. Barvydaitė Marijona, gim. 1929 m. Vegėrių k., gyv. Papildės mstl.
4. Birutienė Liudvina, gim. 1922 m. Žilių k., gyv. Papildės mstl.
5. Bliumas Julius, gim. 1909 m. Barvėdžių k., gyv. Papildės mstl.
6. Burneckienė Olga, gim. 1908 m. Barvėdžių k., gyv. Papildės mstl.
7. Dermontienė Jadzė, gim. 1924 m. Latvėlių k., gyv. Papildės mstl.
8. Grybauskienė Ona, gim. 1923 m. Mickių k., gyv. Papildės mstl.
9. Gricienė Morta, gim. 1923 m. Šiaudinės k., gyv. Kálniškių k.
10. Katkienė Ona, gim. 1921 m. Purvinių k., gyv. Papildės mstl.
11. Kriaučiūnienė Stanislava, gim. 1916 m., gyv. Šiaudinės k.
12. Kudienė Valė, gim. 1938 m. Jūrgaičiuose II, gyv. Papildės mstl.
13. Milevičienė Eugenija, gim. 1930 m. Jonaičių k., gyv. Papildės mstl.
14. Norvydienė Joana, gim. 1931 m., gyv. Papildės mstl.
15. Prielgauskienė Stasė, gim. 1924 m. Šiliškių k., gyv. Papildės mstl.
16. Sinkevičienė Ona, gim. 1915 m. Senojoje Akmėnėje, gyv. Papildės mstl.
17. Stauskienė Stanislava, gim. 1929 m., gyv. Papildės mstl.
18. Stecyktė Zofija, gim. 1921 m., gyv. Papildės mstl.
19. Šiurkienė Julija Rūta, gim. 1923 m. Biliūniškių k., gyv. Papildės mstl.
20. Vaivadienė Ona, gim. 1908 m. Zabikių k., gyv. Papildės mstl.
21. Vasiliauskienė Danutė, gim. 1920 m., gyv. Papildės mstl.
22. Viesulienė Bronė, gim. 1921 m. Draginių k., gyv. Papildės mstl.

Straipsnis „Versmės“ leidykloje gautas 2002 10 24, spaudai parengtas 2006 11 13.
Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ monografijoje „Papilė“ II, III dalys,
Vilnius, *Versmė*, 2006, p. 153–163 (vyriausioji redaktorė sudarytoja Vida
Girininkienė).

Straipsnis interneto svetainėje www.llt.lt skelbiamas nuo 2007 09 06.